11. Сердобинцев Н. Я. Семантическая структура слова и его коннотации / Н. Я. Сердобинцев // Теория слова и функционирования словарных единиц : межвуз. сб. науч. тр. / Сарат. гос. пед. ин-т им.К. А.Федина. – Саратов, 1981. – С. 4–25.
12. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1968. –287 с.
13. Шендельс Е. И. Многозначность и синонимия в грамматике : (на материале глагол. форм немец. яз.) / Е. И. Шендельс. – М. : Высш. шк., 1970. – 204 с.

Summary. *The emergence and functioning of the connotative marked verbs in the texts of the mass media is analyzed in the article. Established that the context contributes the connotative meaning of the verb, and the connotative bulleted verb influences on the stylistic color of the text. Proved, that in the mass media texts the expressivity may occur, amplified, neutralized.*

Keywords: *connotative bulleted verb, leksema, connotative meaning expressivenes, context.*

УДК 81’36’37:801.8

О.І. Сухова

ВИЯВИ СЕМАНТИКИ ВПЕВНЕНОСТІ В МОНОЛОГІЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО»)

Робота присвячена комплексному дослідженню теоретичних та практичних проблем внутрішнього мовлення та способів вираження категорії модальності в монологічному мовленні. У роботі розкривається специфіка монологічного мовлення як лінгвістичного явища.

Ключові слова: *модальність, лінгвістична універсалія, монологічне мовлення, текст.*

Одним з найважливіших засобів, які дають змогу письменникам представити світ крізь призму конкретної особистості є монологічне мовлення. Різноманітність форм монологів, які ми знаходимо в творах різних авторів, потребує активного та глибокого вивчення, оскільки автор, його герої, теми, ідеї породжені з мови і тільки в ній і через неї можуть бути зрозумілими.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень назріла потреба вивчення як теоретичний, так і практичних проблем монологічного мовлення. **Актуальність роботи** визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення мовних явищ у комунікативно-функціональному аспекті та розв’язання проблем використання мовних засобів у процесі спілкування при породженні, розгортанні та сприйнятті мовлення. Дослідження монологу персонажа як різновиду зображеної комунікації відкриває ширші можливості для складання уявлення про функціонально-структурні і комунікативні особливості персонажного мовлення, про конкретні умови та фактори, що спричиняють виникнення та впливають на здійснення монологу персонажа в художньому тексті. **Предметом** дослідження стала функціональна сутність поняття модальності, її реалізація в мові та мовленні, та засоби її вираження в монологічному мовленні. **Об’єктом** дослідження стали монологи з семантикою впевненості. **Метою** даної роботи є дослідження та опис семантико-граматичних способів вираження модальності в монологах з семантикою впевненості в українській мові. Для досягнення даної мети в роботі ставляться такі **завдання**: 1) розкрити специфіку поняття модальності як функціонально-семантичної категорії; 2) проаналізувати монологи з семантикою впевненості; 3) з’ясувати засоби вираження значення впевненості.

Категорія модальності є невід’ємною частиною будь-якого речення. Модальність протягом багатьох десятиліть є об’єктом лінгвістичних досліджень, проте й досі поняття *модальність* не має чіткої окресленості. Лінгвісти розрізняють логічну й мовну модальності, а в межах останньої - безліч парадигм і підпарадигм (т.з. «суб’єктивна» та «об’єктивна» модальності; реальна та ірреальна модальності тощо). На сьогодні все ще не існує згоди серед мовознавців щодо меж синтаксичної і морфологічної модальностей, кваліфікації специфіки й ієрархії реалізаторів розглядуваної категорії; не існує відповідного спільного метамовного інвентаря для аналізу проблеми. Це призводить до суттєвих розбіжностей у визначенні кількості способів дієслова, до труднощів у спробах чітко окреслити мовний арсенал для побудови ефективної комунікативної стратегії й тактики тощо.

© О.І. Сухова

Категорія модальності вперше була окреслена як об'єкт лінгвістичного опису в праці Ш. Баллі «Syntaxe de la modalite explicite» (1942). Відтоді вже понад півстоліття триває активне й плідне вивчення цієї категорії, однак в інтерпретації модальності спостерігаються значні розбіжності [1, 44].

У традиційному мовознавстві модальність визначають як мовну категорію, зокрема основну категорію речення, щоправда статус її визначають неоднаково. Модальність розуміють також як реченнєву категорію семантико-синтаксичного спрямування. Багато лінгвістів (В. Виноградов, Г. Колшанський, В. Панфілов) [4; 10; 13] розглядають модальність як загальну семантичну категорію, яка реалізується у всьому складі речення і не накладає будь-яких особливих ознак на структуру речення і тому має змішаний лексико-граматичний характер. Близьким до зазначеного є розуміння модальності як функціонально-семантичної категорії, яка «виражає відношення змісту висловлюваного до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлювання» і ґрунтується на засобах різних мовних рівнів. Л.С. Бархударов, Д.С. Штелінг [2; 14] розглядають модальність як морфологічну категорію, Л.С. Єрмолаєва, Г.О. Золотова [7; 9] – як синтаксичну. Звідси випливають дещо вужчі погляди на цю категорію, один з яких – потрактування модальності як категорії граматичної.

Таким чином можна стверджувати, що категорія модальності є лінгвістичною універсалією, яка проявляється на всіх мовних рівнях.

Модальність, будучи функціонально-семантичною категорією, знаходиться в центрі багатьох лінгвістичних досліджень, які присвячені проблемам художнього тексту. Поза модальністю текст як елемент комунікації не може існувати. Вона онтологічно властива тексту, оскільки він є результатом суб'єктивного авторського осмислення дійсності і, природно, не просто відображає світ, але подає світ, побачений автором. Кожний з нас вибудовує власну картину світу, концептуальність якої є спільною у плані відображення об'єктивних закономірностей позамовного світу. Модальність тексту розпочинається ще до його створення: з першого акту авторського вибору – вибору теми і проблеми твору. Поряд з концептуальністю вона зумовлює всі етапи створення художньої дійсності твору, всі ступені відбору екстралінгвістичного і власнелінгвістичного матеріалу, який включений у твір. З модальністю твору взаємодіє його прагматична спрямованість – спонукання до відповідної реакції [11, 78-88].

Категорія модальності є основою, яка структурує, розвиває, формує концептуальний зміст тексту.

Дослідження базується на монологах з семантикою впевненості в романі В. Підмогильного «Місто». Значення впевненості базується на безпосередніх спостереженнях, відчуттях мовця і відноситься до епістемічної модальності. Адекватно представити й інтерпретувати модальні значення та їх роль в організації тексту нам дасть можливість метод семантичної експлікації (семантичних примітивів), запропонований А. Вєжбіцькою [15].

Приклад 1. «*Культурних сил треба нам, от що*», – *міркував Степан. І йому приємно було, що він тільки тимчасово, на три роки, покинув свої стріхи, щоб вернутися потім при повній зброї на боротьбу і з самогоном, і з крадіжками, і з недіяльністю місцевої влади*. Оповідач називає Степана «*посланцем, що виконує надзвичайно важливе, тільки чуже доручення*», говорячи про це з іронією. Експлікація 1. **'Я знаю, що нам треба в селі культурних сил' → 'Я впевнений, що коли я повернусь, все зміниться' або 'Я хочу повернутися і змінити ситуацію в селі'**. Монолог будується на безпосередніх спостереженнях, враженнях, досвіді модального суб'єкта. Епістемічне модальне значення достовірності експлікується шляхом уведення предикатів модусу, виражених лексемами з домінуючою семою 'впевненість', у структуру висловлень. Степан впевнений, що повернувшись до села, він зможе змінити ситуацію.

Приклад 2. «*Людина дурить себе частіше, ніж має змогу сказати собі правду, бо є непомітні, – та ще на зацікавлене око! – дрібнісінькі чинники, що спричиняють аж надто важливі процеси в душі, так само, як від невидних бацил залежить фізичний стан тіла.*

– Мені смутно, – думав він, – бо я хочу бачити Надійку. Мені важко, бо я покохав її». Експлікація 2.**'Я хочу бачити Надійку' → 'Я знаю, що покохав її' → 'Я знаю, що це добре'**. З внутрішнього монологу Степана ми бачимо, що він впевнений у своєму почутті, але в монолозі оповідача, який супроводжує цей монолог, ми розуміємо, що герой шукає собі виправдання, в нього більше фізичне тяжіння до Надійки, ніж духовне. Це дає змогу нам говорити про таке явище, як авторська оцінка, яка надає певну характеристику герою, концептуальним поглядом, відображеним у творі, виражає своє ставлення до зображуванного. У даному випадку автор виконує роль наратора, висловлюючи протилежну думку щодо зображуваних подій. Тут ми можемо говорити про деонтичну модальність, в межах якої формуються поняття про моральні принципи, заперечення та обов'язок, звичаї та ідеали тощо.

Приклад 3. «*Степан вертався додому, охоплений єдиною думкою, віддаючись їй до решти, до останньої клітини свого мозку. Бажання, виникши в ньому й прищепившись, скоряло його всього,*

зрушувало собі на користь всі його сили, заступало весь світ, роблячи його самого подібним на тетерю, що тільки власний спів чує. Молода пружина його думки, що допіру ще кволо ворушилась, напружилась і почала розтягатись, даючи рух сотням коліщат і підойм. Так, Степан мусив стати письменником. Нічого ні страшного, ні незвичайного він не почував у цьому жаданні. Він зріднився з ним за кілька годин так, ніби викохував роки, а в хвилюванні своєму вбачав ознаку хисту, прояв натхнення до творчості». Експлікація 3. **'Я впевнений, що мені треба стати письменником' → 'Моя впевненість базується на моєму досвіді' → 'Я хочу, щоб так було'.** Модальне значення необхідності реалізується в ситуації, де перед Степаном стоїть не проблема вибору, а скоріше, погодження волі з волей об'єктивних обставин, які не дають можливість йому проявити ініціативу, яка направляє його діяльність у певне русло. Модальне значення необхідності супроводжується модальним значенням впевненості в реалізації цієї дії, що номінується семантичною константою «мусить».

Приклад 4. «*Тримаючи в руках листа, хлопець заплющив очі й шепотів: – Я не приїду, ніколи не приїду*». Експлікація 4. **'Я впевнений, що ніколи не приїду' → 'Моя впевненість базується на моєму досвіді' → 'Я думаю, що так буде краще'.** Монолог будується на переживаннях героя, він не хоче повертатися до рідного села. Ця ситуація виражає, з одного боку, модальне значення впевненості, що він ніколи туди не повернеться, а з іншого – побоювання у тому, що він не реалізує себе в місті, і йому доведеться все ж таки повернутися в село, що підкреслюється повторами «ніколи не приїду».

Приклад 5. «*Він назвав себе зрадником. Так може робити тільки відступник, що обікрав батьків, і від них йому буде прокляття. Але зразу ж, почавши себе ганьбити, втратив з ока мету свого обурення: вона зникла під впливом невідомої сили, що дбайливо обернула його докори в недоцільний спалах. Чому, властиво, він має себе за зрадника? Хіба мало людей покидає село? Міста ж ростуть коштом села – це нормально, цілком нормально. До того ж його ВИШ – економічна, і, її скінчивши, однаково на село не вертатись. Місто призначено йому за оселю. Та й хіба щось справді у ньому змінилось? Такий він, як був. Все гаразд, він має харч і помешкання, за день-два дістане стипендію. В чому ж річ?*» Експлікація 5. **'Я впевнений, що я не зрадник' → 'Я знаю, що на село після ВИШу не повернусь' → 'Я думаю, що це добре'.** На даному етапі розвитку дії, ми можемо говорити еволюцію поглядів героя твору. Упевненість у тому, що він повернеться в село і буде допомагати людям, на початку твору, змінюється впевненістю у тому, що на селі йому нічого робити з вишівською освітою. У цьому монолозі чітко проглядається образ автора, тобто особисте ставлення до предмета зображення. З мови автора ми розуміємо і його ставлення до героя. Він називає обурення Степана «недоцільним спалахом». У «Словнику української мови в 11-ти томах» слово «недоцільно» тлумачиться як нерозумно, безглуздо, тобто несе в собі негативну семантику. У даному випадку ми розуміємо саму ідею твору – місто підкорює головного героя. Степан шукає виправдання, що виражаються в питальних реченнях і містить у собі іронічність.

Приклад 6. «*Хлопець кинув його на ліжко й почав ходити по кімнаті, хвилюючись, як людина, що прокинулась від сну в новій обставі. «Це прекрасні оповідання, безперечно», – цими словами співала його душа, і він розумів тепер, що, за оповідання свої забувши, він тільки ними жив і цього несподіваного листа завжди чекав. Поглинувши пекучий підступ радості, він потягнувся й знову взяв листа. Ще раз проти волі спинившись на чудовому рядку всередині, що виступав, здавалось, з усього письма, немов самоцвітною мозаїкою був викладений, хлопець закурив і, недбало відхилившись на стільці, почав читати*». Експлікація 6. **'Я знаю, що ці оповідання прекрасні' → 'Я думаю, що це добре'.** Модальне значення впевненості номінується семантичною константою «безперечно». Оціночний характер монологу полягає у розповіді оповідача про стан герой, про його емоції, переживання. Він поетапно розкриває всі дії Степана.

Приклад 7. «*Юрба так легко збила йому пиху й так безжурно знищила його, що він починав кінець кінцем шкодувати себе, чіпляючись за уламки високих про себе думок. Зрештою ж не сталося нічого, він просто трохи перехвилювався. Але він – письменник, це річ незаперечна, і всі ці пики дуже мало мусять його турбувати. Серед них, певне, немає нікого іншого, хто спромігся б на друковані твори*». Експлікація 7. **'Я впевнений, що я письменник' → 'Я думаю, що серед цих людей ніхто б не спромігся друкувати твори' → 'Я думаю, що це погано'.** Модальне значення впевненості номінується семантичною константою «незаперечна» тобто, який не викликай сумніву, заперечення; явний; очевидний. Семантична константа «певне» виражає тут підтвердження попередньої думки. Монолог звучить як самоствердження, герой втішає себе думками, що він кращий за всіх.

Приклад 8. «*В інституті вже, певно, розпочинались лекції, і він раз у раз обіцяв собі туди навідатись. Одного ранку, одягаючись, він уже зовсім вирішив, що це станеться саме сьогодні, але раптом спитав сам себе: «А чого я туди піду?» І не знайшов жодної відповіді. Трохи здивувався, потім дуже зрадів, захоплюючись своєю сміливістю, і цілий день почував себе переможником. Ну навіщо йому той інститут? Степан Радченко гарний і без диплома*». Попередній

контекст дає можливість зробити наступну експлікацію: **Я знаю, що я не піду в інститут' → 'Я впевнений, що мені вже не потрібен інститут'**. Модальне значення впевненості супроводжується іронічною авторською характеристикою: з одного боку ми бачимо, впевненість Степана у його перемозі, а з іншого – авторську позицію «*Степан Радченко гарний і без диплома*». Іронію ми бачимо на семантичному та лексичному рівнях, яка номінується семантичною константою «гарний» у значенні зневажливої оцінки.

Приклад 9. «*І він сам так звик до її господаря, що йому навіть незручно було б який день цукерок не купити. Платячи гроші, він сумовито думав:«Чого ж їй зі мною не ходити? Я воджу її в кіно і годую цукерками. Справді, я дурний. Справді, я божественний, тобто пришелепуватий*». Експлікація 9.**'Я впевнений, що вона буде ходити зі мною'→ 'Я знаю, що я пришелепуватий' → 'Я думаю, що це не добре'**. Модальне значення впевненості характеризується також іронічністю, яку автор вкладає в мовлення свого героя як самохарактеристику. Степан називає себе «божественним», божевільним. Автор як наратор наголошує на самокритиці, самовикритті свого героя. У даному монолозі герой твору розкриває нікчемність своїх вчинків, це номінується семантичними константами «сумовито» та означальними частками «справді», що виражає негативну семантику.

Таким чином, ми можемо сказати, що модальне значення впевненості включає в собі наступні модальні значення: категорична впевненість, значення «повинності», значення необхідності, значення можливості.

Результати дослідження дають можливість інтерпретувати внутрішній монолог як лінгвістичний засіб, спосіб репродукції внутрішнього мовлення, стилістичний та літературно-художній прийом оповіді.

Аналіз мовної тканини внутрішнього монологу дозволив визначити його відносно стабільні конститутивні ознаки. На морфологічному рівні – це 3 особа однини (розповідач ідентифікується з внутрішнім життям персонажа, відтворює його думки і почуття). Внутрішньому монологу характерна різнопланова темпоральна система з імперативом та умовний способом. Також для внутрішнього монологу важливим є і семантичне наповнення, бо саме воно вказує на діючі тенденції його подальшого розвитку – відбувається постійна еволюція монологу, що відбивається на еволюції героя роману.

Конструктивними ознаками та доказами суб'єктної транспозиції у внутрішньому монолозі на лексичному рівні є модальна, лейтмотивна лексика, широкий діапазон емоціонально-експресивних слів та виразів.

Дослідження показали, що принцип організації синтаксису внутрішнього монологу – асоціативно-психологічний, що характеризується наявністю еліптичних, номінативних, предикативних структур. Провідним засобом у внутрішньому монолозі є різні структурно-семантичні повтори, окличні структури питальних речень.

Розвиток теорії тексту в українському теоретичному мовознавстві відкриває можливості проведення подальших досліджень лінгвостилістичних можливостей внутрішнього монологічного мовлення. Один з аспектів подальшого дослідження полягає в аналізі ступеня лінгвістичної форми та семантичного наповнення, семантико-стилістичної деструкції, його залежності від типологічних форм внутрішнього монологу. Цікавим представляється вивчення гендерного аспекту в монологічному мовленні. Попередній аналіз показує, що жіночі і чолові монологи мають різні модальні пресупозиції.

Модальність внутрішнього мовлення можна найбільш повно дослідити на рівні тексту в середині його інформаційного простору з урахуванням когнітивного, модального та текстуального компонентів твору.

Список використаних джерел

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французкого языка (пер. с англ.) / Ш. Балли. – М.: Изд. ин. лит., 1955. – С. 44 – 59, 234 – 239.
2. Бархударов Л.С. Очерки по морфологи современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М.: Высш.шк., 1975.– 156 с.
3. Валгина Н.С. Теория текста: Учеб. пос. для студ. по спец. «Изд. дело и редактирование» / Н.С. Валгина. – М., 1998. – 170 с.
4. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке (1950) / В.В. Виноградов // Исследования по русской грамматике. Избранные труды. – М.: Наука, 1975. – С. 53 – 87.
5. Есперсен О. Философия граматики / О.Есперсен. – М.: Изд. иностр. лит., 1958.– С. 40–55, 239–255, 266–267.
6. Ермолаева Л.С. Очерки по сопоставительной грамматике германских языков / Л.С. Ермолаева. – М.: Высшая школа, 1987. – 127 с.

7. 8.Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е.В. Гулыга, Е.И. Шендельс. – М.: Просвещение, 1969.– 182 с.
8. Золотова Г.А. О модальности предложения в русском языке // Научный доклад высшей школы / Г.А. Золотова // Филологические науки.– №4, 1962. – С. 65–79.
9. Колшанский Г.В. Логика и структура языка. –М., 1965. – С.93-94.
10. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М., 1988. – С. 78-88, С. 150-160.
11. Палмер Ф.Р. Семантика / Ф.Р. Палмер. – М.: Высш. шк., 1982.– 111 с.
12. Панфилов В.З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения / Ф.Р. Панфилов // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1977.– № 4. – С. 37 – 78.
13. Штелинг Д.А. Грамматическая семантика английского языка. Фактор человека в языке / Д.А. Штелинг. – М.: МГИМО: ЧеРо, 1996. – 253 с.
14. Wierzbicka A. Semantic Primitives and Lexical Universals / A. Wierzbicka // Quadevni di semantica 19.– 1989. – 1. – P. 103–121.

Summary. *The research paper is devoted to the complex study of theoretical and practical problems of internal speech and methods of expression of modality category in monologue speech. The specifics of monologue speech as linguistic phenomenon is discovered in the paper.*

Keywords: *modality, linguistic universals, monologue speech, text.*

УДК 811.161.2’373.231:821.161.2.31П1/7.08

В.Л. Туранська

ФУНКЦІЯ ОНІМІВ У РОМАНІ П. ПАНЧА «ГОМОНІЛА УКРАЇНА»: ОЦІННИЙ АСПЕКТ

Ономастична лексика обслуговує усі сфери художнього твору: номінацію системи персонажів, іменування географічного простору та обставин дії персонажів – головних, другорядних та згадуваних, створює культурний, побутовий, історичний фон текстових ситуацій, огортає текст асоціаціями та конотаціями, які декодуються в залежності від читацького досвіду. Власні назви забезпечують конкретність, реалістичність опису та оцінний момент.

Ключові слова: *онімна лексика, онімний простір, антропоніми, власні назви.*

З погляду когнітивної лінгвістики ономастичні системи є групами власних назв, які мотивуються, визначаються і взаємно структуруються позамовними чинниками, котрі утримують членів групи разом. Карпенко О.Ю. вказує на такі групи знань, об’єднані у ономастиконі: 1) чітке усвідомлення, що кожна власна назва має тільки одного носія; тотожні власні назви з денотатами у мові є омонімами, а в ментальному лексиконі – різними концептами; 2) знання того, які речі та істоти можуть або обов’язково повинні одержувати у певній мові власні назви; відхилення від таких норм можливі, але це саме відхилення, переважно експресивного характеру; 3) розуміння того, що різні розряди речей та істот отримують свої власні назви (залежно від розряду денотатів) мають, поряд із спільними ознаками, чимало специфічних закомірностей, різняться також своєю структурою, поширеністю і функціями [3, 27].

Власне ім’я становить невід’ємний індивідуальний атрибут людини. Учені встановили, що в іменах відтворюються побут, вірування, фантазія, художня творчість народів, їх історичні таланти.

Сьогодні важко проникнути в психологію та ідеологію ранніх слов’ян, однак на підставі багатьох порівнянь дослідники дійшли висновку, що в ті віддалені від нас часи імена давалися не лише для того, щоб позначити і виділити людину серед інших, а й для того, щоб дати дитині охорону від злих, ворожих сил та добрі побажання на все життя” [1, 26].

В. Сімович присвятив теж багато уваги українській ономастиці. А саме такі праці: „Українські іменники чоловічого роду на –о в історичному розвитку й освітленні”, „Історичний розвиток здрібнілих та згрубілих чоловічих імен з окремішньою увагою на завмерлі суфікси”, „Чоловічі імена на –но”, „Українські прізвища з хресних імен”, „Як наголошувати наші прізвища на –енко”. Василь Сімович, досліджуючи в усіх згаданих працях структуру імен з лінгвістичного аспекту, черпав свій матеріал із староукраїнських рукописів та фольклору, вніс нове багатство ономастичної документації в скарбницю української антропонімії. Мовознавець указував, що прізвища, імена сімей, родів, родові імена – доволі пізнє явище в Україні. Вирішальну роль у

© В.Л. Туранська